

Розмаїття строфічної палітри лірики Миколи Вінграновського

Людмила Старовойт,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та літератури

Миколаївського національного

університету імені В.О. Сухомлинського

У статті висвітлюється специфіка строфічної будови віршів Миколи Вінграновського та його досконала версифікаційна майстерність.

Ключові слова: строфи прості, складні, канонізовані, астрофічний вірш.

Творчість Миколи Вінграновського від часу його появи на літературному небосхилі і до сьогоднішнього незмінно привертала і привертає увагу критиків і літературознавців. І хоч написано про його доробок понад 300 наукових розвідок, та кожне нове покоління дослідників не втомлюється віднаходити ще не відкриті грані його неповторного таланту. Особливості віршованої мови лірики поета досить часто потрапляють у поле зору літературознавців (М.Ільницький, М.Слабошпицький, В.Моренець, І.Дзюба, В.Баранов та інші), однак специфіка строфічної будови його віршів залишається поки що малодослідженою.

Окремі цікаві спостереження з цієї проблеми містяться у працях М.Сулими [4], Т.Салиги [1], Л.Тарнашинської [5], Г.Сивоконя [3], О.Никанорової [2], проте весь спектр строфічної палітри його творів ще не досліджувався. Тому мета розвідки обсервується саме навколо цього питання.

Розглянувши поезію М.Вінграновського, вміщені у тритомнику його "Вибраного" (Тернопіль: Богдан, 2004), який охоплює твори з 1954 по 2003 роки, можна простежити основні особливості строфічної будови його віршів.

Найуживанішою строфою у М. Вінграновського є одна з найстаріших і найбільш поширених в українській поезії — катрен. Так, із 245 поетичних творів, вміщених у тритомнику, 134 написані катреном. Інші — 121 твір — мають астрофічну будову та розподіляються між такими видами строф, як моностих, дистих, терцет, пентина, секстет, септима, октаверс, нонаверс, сонет.

Окрема чотирирядна строфа у М.Вінграновського зустрічається нечасто. Але це твори, що запам'ятовуються завдяки своєму оригінальному формозмісту. Серед них такі шедеври, як "Під рябими кущами вухатими...", "Червоний светр, білий сміх я обійняв за плечі", "В затоплених лугах, де тліють води теплі..." У кожному із названих віршів автору вдалося за допомогою одного катрена зафіксувати неповторну мить життя — повно, глибоко, розлого. Наприклад:

Червоний светр, білий сміх я обійняв за плечі.

Лимонний вітер задмухав понаддніпровий вечір...

Так це було спочатку: ніч і зойки сойки в плавнях...

Темнавий вітер, темні губи й темні трави травня

[Т.1, с.164].

Три крапки в кінці другого та третього рядків ніби запрошують реципієнта до власного прирощування асоціативного ряду образів, створених поетом, а суміжне римування допомагає виокремити у творі час теперішній і час, що минув, та поєднати їх.

Але найчастіше поет складає вірш із чотирьох катренів, хоча трапляються й поезії, що містять 2—3 катрени. Подекуди кількість чотирирядних строф зростає до 7—9. Варіативність римування в катренах у М.Вінграновського має свою специфіку. Не трапляються серед його віршів, вміщених у названому виданні, катрени з моноримою, мало виявили ми й неримованих катренів. Як правило, М.Вінграновський використовує попарне римування усіх трьох видів (суміжне, охопне, перехресне). Найчастіше римування у віршах є перехресним. Проте зустрічається багато випадків, коли в межах одного вірша поет створює розмаїті варіації: перехресне римування поєднується з охопним чи з суміжним. Наприклад, у вірші "Лошиця нюхає туман..." охопне (чи оповите) римування використано в першому та останньому катренах, а в 2—3-му — перехресне. Таких прикладів можна навести значну кількість. А от у поезії "Величальна коліскова", яка складається із шести катренів, у непарних катренах (1—3—5) використано перехресне римування, а в 2—4—6-ому катренах римуються лише 2—4-й рядки, 1—3-й є неримованими. Різняться і віршовий розмір. Непарні катрени написані 6-стопним ямбом, а парні — 3-стопним хореєм. Причому парні катрени становлять своєрідний приспів, у них повторюється в різних варіаціях поєднання образів неба, моря, білої хмари і карої хвилі. А потрібна дія (фольклорний прийом) "колиса-ло-обнімало-цілувало" надає твору філософічності звучання, і нестримна уява письменника розгортає другу паралельну дійсність, аби натомість залишити відчуття злиття світу людини зі світом природи.

Приваблювала М. Вінграновського і найдавніша форма світової поезії дворядкова строфа — дистих. У доробку поета є твори, які складаються лише з одного дистиха: "І та весна, і ця весна, / Як срібна посмішка весла/", "На вухо літу коник сюркотить: / небесні в тебе очі, схаменися /", "До золотих воріт ти ходиш. Не ходи — / Там з неба дощ. В горосі твоє плаття /". Причому вірш може бути верлібровим, як видно з другого та третього наведених прикладів, або мати римування. Але частіше дистих у Вінграновського виступає не самостійним твором, а фрагментом більшої структури. Дистихом написані такі його вірші, як "Ви чуєте? Ви чуєте — він спить!", "Я тій сльозі сказав: не йди", "Іде кіт через лід...". Віршовий розмір тут варіюється від чотиристопного до шестистопного ямба. Дистих у поета може поєднуватися в межах одного твору з іншими видами строфи. Наприклад, вірш "Ця казка на білих лапах..." написаний катреном, але завершується двома дистихами. Вони дуже доречно використані для того,

щоб перейти від власне казкового сюжету до лірично-го звертання до адресанта казки Андрійка.

Є у ліриці М.Вінграновського і зразки використання трирядкової строфи — терцета. Найчастіше у нього зустрічається неримований терцет, верлібровий. Верлібрам поета присвячена розвідка М.Сулими "Верлібр Миколи Вінграновського", в якій він трирядкові вірші поета порівнює з японськими хоку чи хайку. Щоправда, вчений слушно зауважує, що М. Вінграновський не дотримується ustalених для хайку параметрів (його тривірші не є 17-складовими (5+7+5), тому пропонує називати такі поезії "замальовками з природи" слідом за визначенням відомого японського літератора Масаоки Сікі [4, 64].

Але почасти поет використовує трирядкову строфу і як частину більшого. Терцетами, де всі три рядки мають одну риму, написано близький до народнопісенного вірш "Будеш, мати, мене зимувати...". У трьох терцетах за допомогою смислової градації вибудовується ліричний сюжет, що містить слова-звертання фольклорного типу.

Проте значно частіше автор використовує терцет у різних модифікаціях строф. Наприклад, вірш "Сестри білять яблуні в саду" складається з неримованих катрена, терцета і дистиха. М.Вінграновському вдалося створити зриму картину, ніби відчувається рівномірний рух щітки. Поєднання дієслів на позначення дії: "Сестри білять яблуні в саду", "Мати білять хату та у хаті" з білим кольором: "Біля хати білий батько на канапі / Вигріває війни та журбу" — надають віршеві глибокого філософського звучання. Вірш примушує реципієнта задуматися про цінність людського життя, потребу очищення душі від усього несправжнього, наносного. Строфи тут ніби обернено пов'язані з філософським настроєм твору: настільки розпросторюється глибинний підтекст, настільки економнішою стає строфа: катрен, терцет, дистих. Тут, як і скрізь у нього, "повсякденність трансформується у високу правду поезії" [1, 31].

Досить рідко звертався М.Вінграновський до малопоширеної в нинішні часи п'ятирядкової строфи (квінти, пентини). Але саме її він обрав для написання одного з найбільш проникливих своїх віршів на тему Животворящого Слова "Вночі, серед ночі хтось тихо...". Це твір найвищої душевної напруги, твір, у якому поет упрічетнюється до Вічності, розуміючи, що саме його Слово дасть йому можливість перемогти всевладний, невблаганний, неминучий Час, а ціна, якою він заплатить за своє Слово для народу, — ціна його життя. Рідковживаний п'ятирядник ніби покликаний підкреслити неординарність висловленого, він достойно огранює поліасоціативність образу Слова. Пентина є дворимовою. Автор використовує найбільш розповсюджене римуння з таким поєднанням співзвуччя АВААВ, що тягнє до канонізації. Але вічно мінливий і непередбачуваний Вінграновський і тут чотирнадцять строф римую за названою вище схемою, а в одній (сьомій) строфі міняє поєднання співзвуччя, подавши варіацію АВВВА.

Моностихи, секстети, септими, октаверси зустрічаються в поезії М.Вінграновського не в чистому вигляді, а, як правило, в поєднанні з більш розповсюдженими строфами. І варіантів тут надзвичайно багато. Моностихи у поета виступають фрагментами більших творів, але мають достатню незалежність та завершеність, щоб набути статусу окремої строфи. Найчастіше моностих може завершувати вірш, підсумовуючи сказане, надаючи йому особливої ваги ("Прилетіли коні — ударили в скроні", "Сумні без батька двоє діток цих..."). Так, у останньому з названих творів автор подає замальовку звичайного сільського життя повоєнного часу: "сумні без батька двоє діток", яким випадає пасти корову та козу, поки їхня мама "сапою

день при дні на буряках" заробляє родині на життя. Але моностих "її ім'ям мій освітився хрест", яким завершується твір, перетворює цю замальовку в монументальний "портрет покоління", оприявнює громадсько-філософську позицію митця, розсуває межі реальності та збагачує її додатковими смислами.

Поєднання різних видів строф у творах поета — найрізноманітніші. Катрени можуть завершуватися пентиною: ("Елегія"), ("Вставай, рибалко! Гаснуть метеори..."), пентина — розпочинати твір, а катрени — закінчувати: ("Людина і ніч").

У верлібрі "Ще молодесенька. Навшпиньках не ходило..." автор поєднує три типи строф: два катрени, два секстети підсумовуються терцетом. Для того, щоб змалювати розлогу пасторальну картинку, як юнка йде із відрами по березі Дніпра, як вихлюпується вода з її відер і хлюпає "на білому піску в слідочки ніг", автору придалось катрени і секстети. А щоб блискавично матеріалізувати в слові "якимось асоціативним розрядом викликаний в уяві поета образ князя Ярослава, що колись на цьому місці розбив і розгромив печенігів" [5, 69], йому вистачає небагатослівного терцета, щоб художньо відтворити "процес інформаційного перетікання" і спадкоємність поколінь.

Складністю строфічної будови вирізняються твори "Демон", "Гайявата". У першому з них довільно поєднані катрени з пентинами, окремі репліки Демона і Солдата — це моностихи, а монолог Солдата має астрофічну будову. "Гайявата" ж складається з октаверса, секстета і п'яти астрофічних частин, котрі теж не мають однакової кількості рядків: їх 31, 32, 17, 14, 16. Астрофічний вірш влітається в катрени і в поезіях "Останній міст проплив удаліні...", "Осяяння". Правда, останній із названих творів містить у собі ще два октаверси.

А от до канонізованих строф М. Вінграновський звертається порівняно рідко. Правда, в ранній період творчості він віддав данину сонету. Адже сонет пропагували своєю творчістю Б.-І. Антоніч, А.Малишко, Д.Павличко, В.Симоненко, Т.Мельничук, А. Мойсієнко та інші поети, і Микола Степанович не лишився осторонь. У нього є високохудожні зразки класичного сонета французького (італійського) типу, де, щоправда, спільну риму мають терцети, а катрени спільною римою не поєднуються ("Сонет", "Боюсь поворухнутись...тишина...", "Ти — вся любов. Ти — чистота...") А от сонет "Ти плачеш. Плач. Сльозам немає влади..." розбивається на три катрени з неординарними римами і заклучний дистих: АВАВ CDCD EFEF GG, що відповідає канону англійського (шекспірівського) сонета.

Є в поетичному доробку М.Вінграновського і зразок найскладнішої поетичної форми, який потребує особливо високої версифікаційної вправності, — вінок сонетів, що має назву "Вінок на березі юності". Дослідники нараховують в українській поезії менше двохсот таких творів. Як відомо, вінок сонетів складається з п'ятнадцяти творів, кожен наступний сонет починається з того ж рядка, яким закінчується попередній. П'ятнадцятий сонет — магістрал — (з нього може й розпочинатися вінок) складається з перших рядків сонетів, які не можуть довільно мінятися місцями. Досить часто автори магістрального сонета пишуть першим.

Правда, М.Вінграновський відступив від канону в тому, що останній рядок кожного з сонетів не став першим рядком наступного. Але останній сонет є магістралом, він складається з перших рядків попередніх чотирнадцяти сонетів. Дослідниця українського вінка сонетів М.Якубовська через цю "ваду" пропонує для твору М.Вінграновського таке визначення, як "букет сонетів", і відносить його до спрощеної форми. Вона ж, простежу-

ючи риси жанрової специфіки вінків сонетів різних авторів, виокремлює серед них різні структурно-композиційні типи: а) вінок, що наближається до ліричної чи ліро-епічної поеми (оди, ораторії, легенди, казки); б) вінок, що має ознаки ліричного циклу [6, 18]. Вінок (чи букет) сонетів М.Вінграновського має цілісну структуру, єдину наскрізну ідею, яка чітко проходить через усі сонети: це підбиття ліричним героєм життєвих підсумків за певний віковий рубіж — юність. Поетові минуло тридцять, перед ним — "далеч океанна", його весна уже "плодами заважніла", а попереду — втілення мрії: "...щоб на чолі народу /Світився знак і від мого життя /". Вінок сонетів — це згусток роздумів і переживань ліричного героя, тому його можна прирівняти до ліричної поеми.

Як бачимо, наскільки вільним, розкутим, вигадливим, майстерним є М.Вінграновський у звуковій сфері художньої мови, на що вказує переважна більшість дослідників його творчості, настільки розмаїтою є і строфічна будова його творів. Як уже відзначалося, найбільш широкоживаною ним строфою є катрен, хоча й інші види простих строф (моностих, дистих, терцет) представлені досить широко. Складні строфи (пентина, секстет, септима, октаверс) частіше зустрічаються не як окремих "будівельний матеріал" для окремого вірша, хоча й такі зразки є, а в поєднанні. І тут поет проявляє свою невичерпну винахідливість, відкидаючи будь-які канони, поєднуючи в одному творі прості й складні строфи, при потребі перемижуючи їх частинами астрофічного вірша. Головне — все підпо-

рядковується художньому замислу поета, нічого не видається чужорідним у тканині вірша. У даній статті джерельною базою для вивчення основних тенденцій специфіки строфічної будови поезії М.Вінграновського було обрано видання "Вибрані твори у трьох томах. Том перший. Поезії", що побачило світ у Тернополі 2004 року. У подальшому цікаво буде дослідити в цьому ракурсі весь поетичний доробок справжнього Чарівника слова, як називав його І.Дзюба.

Література

1. Вінграновський М. С. Вибрані твори: у 3 т. / Микола Вінграновський // Вінграновський М. С. Вибрані твори: у 3 т. — Тернопіль: Богдан, 2004. — Т. 1: Поезії / вступ. ст. Т.Салиги. — 400с.
2. Никанорова О. Поезії одвічна висота : літературно-критичні статті / Олена Іванівна Никанорова. — К.: Рад. письменник, 1986. — 245с.
3. Сивокінь Г. Про активізацію ритмічних шукань в сучасній українській поезії / Г. М. Сивокінь // Рад. літературознавство. — 1963. — № 2. — С. 42—58.
4. Сулима М. Верлібр Миколи Вінграновського / М. М. Сулима // Науковий вісник Миколаївського державного університету: зб. наук. пр. — Миколаїв : МДУ, 2007. — Вип. 14. — С. 63—66.
5. Тарнашинська Л. На срібному березі Миколи Вінграновського // Микола Вінграновський: "Все на світі з людської душі" / Бібліографічний нарис. — К.: Національна парламентська бібліотека України, 2006. — 106 с.
6. Якубовська М. Г. Вінок сонетів в українській поезії. Генезис та історія розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01. "Українська література" / М. Г. Якубовська. — Одеса, 2002. — 20 с.

Л. Старовойт. Разнообразие строфической палитры поэзии Микола Винграновского

В статье рассматриваются особенности строфического построения лирических произведений Микола Винграновского, исследуется совершенство его версификационного мастерства.

Ключевые слова: простые, сложные, канонизированные строфы, астрофический стих.

L. Starovoyt. Variety of strophic palette of Mykola Vingranovskyj's poetry

In the article the specific features of strophic structure of Mykola Vingranovskyj's lyrical works are analyzed, the perfection of his versification skill is examined.

Keywords: simple, complex, canonized strophes, astrophic poem.